

— Відгук
отримано 25.05.2026
Голова гасової
спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.123
доктор педагогічних наук,
професор Олексюк
Ольга Миколаївна

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.123
у Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка,
доктору педагогічних наук, професору,
завідувачу кафедри музикознавства
та музичної освіти
Факультету музичного
мистецтва і хореографії
Ользі ОЛЕКСЮК

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертаційне дослідження Гасанова Рафаїла Гамзага огли
«Книга псалмів в українській академічній хоровій музиці
кінця XX – початку XXI століття»,
подане на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво»

Процес відродження національних духовних цінностей, що спостерігається в культурі Незалежної України, знайшов відбиття у зростанні інтересу композиторів до *Книги псалмів* (Псалтиря) як джерела духовної мудрості. За останні три десятиліття сформовано значний корпус різножанрових утілень псалмових текстів, до яких зверталися композитори кількох поколінь. Серед них – як «шістдесятники» В. Сильвестров, М. Скорик, Ю. Іщенко, Л. Дичко, Є. Станкович, так і митці пізнішої формації – О. Яковчук, М. Ластовецький, В. Степурко, В. Камінський, Г. Гаврилець, О. Козаренко, В. Польова, І. Алексійчук, Б. Фроляк, Р. Толмачов. Визначальним жанровим пріоритетом їхньої творчості є хорова музика, що поєднує духовну музичну традицію з актуальними стильовими тенденціями.

Попри наявність цілої низки досліджень окремих аспектів української хорової музики на тексти псалмів, комплексного аналізу цього сегменту творчості досі не здійснено. Недостатня увага до жанрових пріоритетів композиторів, історико-культурного контексту створення композицій, їхньої семантичної і стилістичної специфіки підкреслює **актуальність пропонованої дисертації**. Крім того, як зазначає автор, сьогодні «актуальність духовного феномену Псалтиря зумовлена також потребою осмислення травматичного досвіду воєнної дійсності» (с. 21). Тематика більшості псалмів та втілена в музиці молитва набувають особливого значення для кожного українця.

Обґрунтованість результатів дослідження забезпечена опорою на декілька груп наукових джерел. Передусім, це праці з культурології, філософії, теології та літературознавства (Абрамович С., Берегова О., Бетко І., Бубер М., Вернюк Н., Вестерманн К., Гайда Р., Гункель Г., Даниленко І., Домашовець В., Ігнатова Л., Крип'якевич П., Літвінова С., Маланюк Є., Олексюк О., Ортега-і-Гассет Х., Пахльовська О., Петлій С., Пляцко Р., Самойленко О., Тюріна Т., Фромм Е., Чотарі В., Шаповалова Л., Швейцер А.).

Теоретичне підґрунтя для дослідження композиторської творчості складають праці таких вчених як Александрова О., Антоненко М., Антонович М., Афоніна О., Воскобойнікова Ю., Гарькава І., Гусарчук Т., Зосім О., Каралюс М., Карась Г., Коменда О., Компанієць Т., Корній Л., Кудрик Б., Кузьмінський І., Кухарик Г., Кутасевич А., Літвінова С., Макаренко О., Маласпіна В., Руденко Л., Сиротинська Н., Скаженик М., Тилик І., Черторижська М., Шевчук О., Шуміліна О., Юрченко М., Ясиновський Ю., Яструб О.

Розуміння історичних процесів як контексту розвитку музичної культури спираються на праці, присвячені історії української музики (Антонович М., Берегова О., Бондаренко А., Герасимова-Персидська Н., Гнатишин О., Грица С., Зваричук Ж., Зосім О., Кияновська Л., Козаренко О., Коменда О., Корній Л., Кудрик Б., Кузьмінський І., Лігус О., Ляшенко І., Назар Л., Новакович М., Пучко-Колесник Ю., Цалай-Якименко О.).

Хорознавчий аспект досліджуваного матеріалу забезпечений низкою розвідок, у центрі яких – українська хорова музика кінця ХХ – початку ХХІ століття (Бакумець А., Бардашевська Я., Варактута М., Власополов Ю., Володка А., Воскобойнікова Ю., Герасименко Л., Гобдич М., Грица С., Заверуха О., Зосім О., Каменєва А., Кириленко Я., Корчова О., Крамаренко О., Кухарик Г., Кушнірук О., Ластовецька Л., Літвінова С., Любченко В., Мануляк О., Осипенко В., Півторацька Л., Піхтар О., Плечелюк Г., Полетаєва А., П'ятницька-Позднякова І., Сухомлінова Т., Терещенко А., Торба О.).

Наукова новизна отриманих результатів і висновків дисертації полягає в тому, що в українському мистецтвознавстві *вперше*: систематизовано основні жанрові зразки утілень текстів Псалтиря в українській академічній хоровій музиці кінця ХХ – початку ХХІ століття; комплексно розглянуто значний корпус різножанрових творів на основі псалмів; введено в науковий обіг та детально проаналізовано хоровий концерт О. Яковчука «Які любі оселі Твої, Господи» (Пс. 83); хорові твори Є. Станковича (Пс. 27), Л. Дичко (Пс. 67), Г. Гаврилець (Пс. 142), В. Польової (Пс. 1, 2, 3, 90); хоровий цикл О. Яковчука «Псалми царя Давида».

Набули подальшого розвитку дискурс феномену духовності в українській музичній культурі та жанрово-стильові аспекти вивчення української академічної хорової музики кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Теоретична та практична значущість отриманих результатів забезпечені опорою на широкий спектр філософських, загально-наукових та мистецтвознавчих методів дослідження, інтегрованих в єдину систему за допомогою комплексного підходу. Всі методи застосовані ієрархічно, коректно і доречно, що забезпечує повноту й об'єктивність багатоаспектного аналізу обраного предмета.

Аналітичний матеріал дослідження складають хорові твори різних жанрів, написані на основі текстів *Книги псалмів* в українських перекладах (переважно І. Огієнка) вітчизняними композиторами академічного напрямку, зокрема, Є. Станковичем, Г. Гаврилець, О. Яковчуком, Л. Дичко, Є. Станковичем, І. Алексійчук, В. Польовою, В. Степурком та іншими відомими митцями.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його положень та висновків у диригентській, виконавській та музикознавчій діяльності, матеріали дисертації можуть бути вельми корисними у навчальному процесі, у тому числі вони можуть поповнити скарбницю аналітики щодо сучасних композиторських методів у сфері хорового мистецтва. Також результати аналізу хорових творів на тексти Псалтиря можуть увійти до лекційних курсів з української хорової літератури, історії хорового мистецтва, історії української музики, аналізу музичних творів. Викладені у дисертації авторські ідеї можуть стати у нагоді інтерпретаторам досліджуваних творів.

Повнота викладу основних результатів у наукових публікаціях. Основні теоретичні положення та практичні результати дисертації пройшли належну апробацію у формі обговорень на засіданнях кафедри музикознавства та музичної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, а також під час виступів на десяти міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у 6 публікаціях, серед яких 3 статті у наукових фахових виданнях України категорії «Б» (2 одноосібні, 1 у співавторстві з науковим керівником О. М. Лігус) та 3 публікації тез доповідей у збірках матеріалів наукових конференцій, що є свідченням апробації матеріалів дисертації.

Дотримання принципів академічної доброчесності. Представлена дисертаційна робота є завершеною науковою працею, виконаною з дотриманням принципів академічної доброчесності. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають посилання на відповідні джерела.

Структура та зміст дисертації Гасанова Р. Г. відповідає вимогам МОН щодо такого типу робіт, має 3 логічно вибудовані розділи з висновками до них та загальними висновками, список використаних джерел (166 найменувань) і додатки (Додаток А – нотні приклади; Додаток Б – список опублікованих праць за темою дисертації та відомості про апробацію). Загальний обсяг дисертації становить 224 сторінки.

Перший розділ «Псалом як явище духовної культури та його місце в історії української музики XVII – першої третини XX століття» вибудовує теоретичний та історичний фундамент дослідження. Дисертант звертається до витоків жанру псалма, розглядаючи його як поліфункціональне явище, що поєднує релігійно-літургійне, морально-етичне, поетичне та естетичне начала.

У підрозділі 1.1. висвітлено природу псалма як жанру поетичного мистецтва: простежено еволюцію самого поняття від давньоєврейської традиції до християнського богослужіння, розглянуто наявні класифікації (Г. Гункель, З. Мовінкель, К. Вестерманн та ін.), проаналізовано семантичні та образно-емоційні аспекти псалмових текстів. Особливу увагу приділено ролі українських перекладів Псалтиря (М. Максимович, П. Куліш, І. Пулюй та І. Нечуй-Левицький, І. Огієнко, М. Рильський) та поетичних переспівів (Т. Шевченко, Л. Костенко) у формуванні національної духовно-художньої традиції.

У підрозділі 1.2. Автор простежує музичне побутування псалмів в українській культурі від партесної доби до 1920-х років, охоплюючи широке коло жанрових форм: від кантів і псалмів, кобзарського репертуару й бандуристського епосу – до хорових концертів М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя, а далі – до творчості галицьких (М. Вербицький, В. Барвінський, Б. Кудрик) та наддніпрянських (М. Лисенко, Л. Ревуцький) композиторів. Особливо важливим є висновок Дисертанта про тривалу лакуну – від середини 1920-х до другої половини 1980-х років – коли твори на псалмові тексти могли з'являтися лише в середовищі діаспори.

Другий розділ «Історико-культурні аспекти розвитку української академічної духовної музики кінця XX – початку XXI століття» присвячений визначенню детермінант відродження духовної хорової музики в незалежній Україні.

У підрозділі 2.1 охарактеризовано соціокультурний контекст означеного періоду: відновлення богослужбових практик, розгортання фестивального руху, активну роль музикантів діаспори, а також вплив новітніх технологій на стильове розмаїття духовно-музичної творчості. Автор переконливо демонструє, що суспільно-історичні зрушення кінця XX століття створили

підґрунтя для жанрового і стилістичного плюралізму в галузі сакральної музики.

Підрозділ 2.2 має виразне філософсько-культурологічне спрямування: Дисертант досліджує концепт духовності у його зв'язку з категоріями «душа – дух – духовність» і встановлює, як саме це поняття визначає образно-змістове та жанрове мислення провідних українських композиторів (В. Сильвестрова, Л. Дичко, М. Скорика, Є. Станковича, Г. Гаврилець, О. Яковчука, В. Степурка, І. Алексійчук). Цінним є те, що авторські позиції цих митців щодо розуміння духовності подано не декларативно, а через аналіз їхніх інтерпретацій сакральних текстів.

Третій розділ «Жанрово-стильові втілення духовного змісту текстів Книги псалмів у хоровій творчості українських композиторів кінця ХХ – початку ХХІ століття» є центральним аналітичним ядром роботи. Тут здійснено детальний музикознавчий розбір значного корпусу хорових творів, систематизованих за трьома жанровими групами.

У підрозділі 3.1 розглянуто хорові концерти Є. Станковича («Господи, Владико наш»), Г. Гаврилець («Нехай воскресне Бог») та О. Яковчука («Які любі оселі Твої»). Автор виявляє, яким чином кожен з цих композиторів переосмислює жанровий архетип хорового концерту ХVIII століття, трансформуючи його засобами індивідуальної стилістики – від трактування поліфонічної тканини до специфіки тембрового мислення.

Підрозділ 3.2 присвячений хоровим творам Л. Дичко, Є. Станковича, Г. Гаврилець, І. Алексійчук та В. Польової на псалмові тексти. Дисертант визначає, що саме камерний жанр мініатюри виявляється найбільш органічною формою для втілення молитви як особистісного духовного переживання.

У підрозділі 3.3 проаналізовано хорові цикли О. Яковчука («Псалми царя Давида»), В. Степурка (псалмодія «Монологи віків») та І. Алексійчук (хоровий диптих «Давидові псалми»). Автор простежує, як у межах циклічної форми формується цілісний образний простір, де традиційні канони поєднуються з авторськими інтерпретаціями, утворюючи своєрідні «неосакральні» моделі сучасного хорового письма.

Дискусійні положення дисертації, переважно, пов'язані з аспектом секуляризації церковного мистецтва, який в дослідженні не подано, але обговорення наслідків якого прослідковується у багатьох фрагментах. Зокрема, на с. 58 Автор зазначає, що в епоху Бароко «з'явилася свобода у ставленні до тексту: його переставляли місцями, вдавалися до повторів тощо».

Оцінку подібним явищам варто давати з позиції сфери, до якої вони належать. Тоді буде очевидно, що згадувана на с. 85 «спрошеність»

(за О. Козаренком) є необхідною умовою доступності виспіваної молитви, не обтяженою складними емоційними та інтелектуальними впливами; що визначення специфіки духовного твору індивідуальністю митця (с. 86) протирічить церковному канону, в основі якого лежить не особистісна релігійність, а богонатхненність як плід праведного життя.

Концепція секуляризації церковного співу загострює опозицію наведених Дисертантом висловів двох видатних композиторів – Євгена Станковича та Мирослава Скорика. Перший відмічає суб'єктивність відчуття сучасними композиторами ідеї Бога і цим пояснює те, що «музика сучасних композиторів на духовні тексти стає світською, не церковною» (с. 90), другий – намагається підпорядкувати власну суб'єктивність пізнанню Істини і мріє «наблизити свою музику – за гармонією, мовою – до канонів і разом з тим знайти якийсь новий підхід» (с. 87).

Певні трохи хитки моменти тексту дисертації пов'язані з недостатньо точним використанням церковно-хорової термінології. Зокрема, на с. 130 Дисертант зазначає, що в 50-мі псалмі Вікторії Польової «у партії баса (т. 13) застосовано прийом речитації, який апелює до церковної співочої традиції, відтворюючи архаїчну манеру богослужбового читання». В церковній традиції цей прийом точніше називати «псалмодіюванням» або «екфонетичним читанням». Далі там само зазначено, що «авторка прагне забезпечити сакральну автентичність звучання та підкреслити зв'язок музичного твору з літургійною практикою». Підкреслити зв'язок розспіваного 50-го псалма з Літургійною практикою дуже складно, бо він входить в чинопослідування Літургії лише як молитва священника, тобто не співається. І взагалі, стосовно співу чи хорового твору, здається більш точним використання термінів «богослужбовий» та «позабогослужбовий» замість «літургійний» та «позалітургійний», адже Літургія не охоплює усіх типів православного богослужіння.

Також дисертація містить деякі дрібні неточності:

- говорячи про те, що саме псалми стали основою багатьох церковно-співочих жанрів, автор зазначає, що «похідними від староеврейського псалма вважаються також жанри кондака, ірмоса» (с. 51). В цілому погоджуючись з наведеною цитатою, все ж таки зазначимо, що ірмоси як частина канону ґрунтуються на біблійських піснях, а не на псалмах;
- на с. 63 автор пише: «часто канти та псалми писали й провідні діячі культури й церкви та професори Києво-Могилянської академії» і згадує серед них Дмитра Туптала. Нижче на цій самій сторінці згадується в дещо іншому контексті Димитрій Ростовський, але не уточнено, що це одна і та сама персона;

7
конкурс композиторів, який було засновано в межах фестивалю «Золотоверхий Київ» у 2001 році, насправді називався «Духовні псалми третього тисячоліття».

Також хочеться побажати шановному Дисертантові у подальшому при першому згадуванні специфічних термінів чи типологій коротко вказувати у дужках їх авторів. Отже, щодо паралітургійного та позалітургійного жанрів на с. 4 бажано було б розшифрувати «за типологією Ольги Зосім», бо читач про це дізнається лише на с. 83. Так само варто було б зазначити походження терміну «неосакральні» моделі зі с. 7 та типології текстів псалмів зі с. 8.

Втім, зазначені дискусійні моменти не впливають на загальну оцінку дисертації. Крім того, варто подякувати Дисертанту за визначення «музика духовного змісту» у формулюванні об'єкта (с. 23), яке, на відміну від поняття «духовна музика» (яке початково тлумачилося у значенні «духоносна» або «богонатхненна»), може включати набагато ширший спектр явищ, який і наявний в дисертації.

Необхідно особливо підкреслити досить рідкісну на сьогодні методологічну розкіш – типологію псалмів, створену за різними класифікаційними ознаками (с. 34), що дозволило створити прозору й зрозумілу систему опису досліджуваного явища.

Але хочеться поділитися і сумнівами щодо деяких тверджень, наявних у дисертації. На с.78 йдеться про кардинальну відмову українських церков у сучасних умовах від використання творів російських авторів. Проте 11 квітня 2026 року офіційний Тік-Ток Православної Церкви України опублікував перекладений українською піснеспів «Розбійника благорозумного» Павла Чеснокова у виконанні ансамблю студентів «Concordium» Київської православної богословської академії. Що стосується богослужіння, то на практиці така відмова майже неможлива, тому що велика кількість корпусу піснеспівів не охоплена творчістю українських композиторів. Саме тому подібні спостереження та умовиводи необхідно перевіряти емпірично і статистично.

Запитання до Дисертанта:

1. Шановний Дисертанте! В третьому розділі дисертації Ви використовуєте визначення «хорова мініатюра» стосовно творів невеликого обсягу, написаних на тексти Псалтиря. Чи не здається Вам, що визначення «хорова мініатюра» у хоровій літературі пов'язана не лише з компактними розмірами твору, але й з певною тематикою, специфікою засобів виразності і – головне – сферою світського мистецтва. Як на Ваш

погляд, чи не варто досліджувати хоріві твори на вірши псалмів в контексті саме церковної жанрової типології?

2. «Псалом 50» Вікторії Польової є дуже самобутнім за фактурою твором. Але в тексті дисертації визначення композиторської техніки написання даного псалма відсутнє. Чи могли б Ви, шановний Рафаїл Гамзага огли, охарактеризувати докладніше композиторську техніку, застосовану Вікторією Польовою, та стильове коріння цього твору?

Загальний висновок щодо відповідності роботи встановленим вимогам. Дисертаційне дослідження Рафаїла Гамзага огли Гасанова «Книга псалмів в українській академічній хорівій музиці кінця ХХ – початку ХХІ століття» є вагомим внеском у сучасне музикознавство. Наукова праця характеризується новизною, структурованістю та послідовністю викладу матеріалу. У текстах дисертації та наукових публікацій Р. Г. Гасанов додержувався принципів академічної доброчесності. Академічний плагіат, фабрикацію, фальсифікацію та інші види недоброчесних практик у тексті не виявлено. Апробація результатів підтверджує, що всі винесені на захист положення та висновки одержані самостійно.

На цих підставах можна стверджувати, що дисертаційне дослідження повною мірою відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (зі змінами), а його автор Гасанов Рафаїл Гамзага огли заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 025 Музичне мистецтво.

Офіційний опонент:

доктор мистецтвознавства, доцент,
завідувач кафедри хорового диригування
та академічного співу
Харківської державної
академії культури

Васф

Юлія ВОСКОБОЙНІКОВА

